

Puntos de contacto e diferenza: a tradución de expresións idiomáticas e refráns metafóricos e metonímicos

Silvia Molina Plaza ¹

Universidad Politécnica de Madrid

Neste traballo explórase a relación entre unidades pluriverbais con carácter metafórico e metonímico (expresións idiomáticas e refráns) do inglés e do español. Hai veces en que a linguaxe figurativa se preserva na tradución, mais hai outras en que a imaxe se perde ou se substitúe por unha diferente. Estudaranse trinta unidades pluriverbais no discurso, proporcionando algúns datos sobre a súa orixe e as estratexias de tradución utilizadas.

Palabras clave: refrán, expresión idiomática, tradución, metáfora, metonimia.

The relationship among metaphorical and metonymic multiword units (proverbs and idioms) in English and Spanish is explored. There are times when the figurative language is preserved in the translation but there are others when the image is lost or portrayed by a different image schema. Thirty highly frequent multiword units in discourse are studied, providing some clues about their origin and the translation strategies used.

Keywords: proverbs, idioms, translation, metaphor, metonymy.

1. Introducción

A relación entre a linguaxe figurada e a fixación da expresión² está moi documentada na bibliografía do campo da fraseoloxía. A definición de unidade fraseolóxica como

---

¹ Tradución de Rubén Lado Riomaso e Vanessa Vieites Abelenda.

² Os refráns son unidades indivisibles cuxos componentes non poden variar ou varían soamente dentro duns límites definidos. Zuluaga (1980) dá a seguinte definición de idiomaticidade:

Es el rasgo semántico propio de ciertas construcciones lingüísticas fijas cuyo sentido no puede establecerse a partir de los significados de sus elementos componentes ni el de su combinación.

De xeito máis específico, e segundo Deignan (2005: 195), os refráns comparten as seguintes características:

- Están compostos por máis dunha palabra.
- Non teñen un significado transparente; son máis que a suma das súas partes e, polo tanto, non se poden descompoñer.
- Están fixados lexicamente: normalmente non se pode substituír un dos seus compoñentes por un sinónimo; se se fai, pérdese o significado idiomático e a expresión interprétase de xeito literal.

“puras” expresións idiomáticas ou refráns adoita incluír a metáfora, máis ou menos opaca ou transparente no que atinxe ao seu contido semántico, como característica definitoria de tales cadeas. Estas cadeas metafóricas desenvolven unha función primordial na lingua, pois transforman o inintelixible en intelixible e captan a atención do lector ou oínte. Tamén exemplifican, explican e implican o lector no texto. Polo tanto, a esencia da metáfora é entender e experimentar unha clase de obxectos en termos doutra clase de obxectos (Lakoff and Johnson 1980). Por exemplo, *pasarlas negras*, significa en español *to have a hard time* en inglés, o que implica neste caso que a cor negra marca a “dificultade”. Existe un sinónimo desta expresión en español relacionado tamén coa cor malva, *pasarlas moradas*, un coloquialismo que subliña expresivamente as dificultades que alguén está a pasar, en comparanza co significado denotativo e non metafórico de *pasarlo mal*.

Ambos os exemplos fan que xurdan preguntas como: Como conseguen este efecto as metáforas? Como as metáforas achegan o lector ao libro? Dende unha perspectiva cognitiva, este significado metafórico provén do contexto, isto é, do coñecemento cultural e convencional, como se explica na *Conceptual Metaphor Theory* (1994) de Gibbs, na obra de Kövecses (2002) ou na de Lakoff e Johnson (1980). Estes estudos fixeron un grande labor na descrición da motivación figurada dun elevado número de unidades pluriverbais de diversas linguas e mostraron como as relacións sistemáticas entre un ámbito de orixe e un ámbito meta son coherentes entre un grande número de expresións sen relación aparente, así como coas súas correspondentes implicacións.

Outra característica importante das metáforas é que son un apoio físico das ideas mediante unha estrutura lingüística, a cal non posuía de antemán. As metáforas axúdannos a traducir o noso mundo a palabras. Polo tanto, poida que teñamos moitas ideas na cabeza, pero o que conta é que sexamos capaces de presentalas ante outros por medio de palabras, facelas comprensibles, entendibles, é dicir, que sexamos capaces de comunicalas. Estes pasos son un requisito previo para traducir estas metáforas axeitadamente, sen esquecer que son multifuncionais en moitos casos, posto que combinan funcións descritivas, informativas e persuasivas. O proceso da tradución de metáforas non é sinxelo. Snell-Hornby (1995: 56) recórdanos que “is a complex of (at least) three dimensions (*object* or the item described by the metaphor, *image* or the item in terms of which the metaphor is described [*vehicle* na terminoloxía de Richard] and *sense* [*tenor* para Richard] or the traditional *tertium comparationis*, which shows in what particular aspects the object and the image are similar)”.

Vexamos pois a continuación como funcionan no seguinte apartado do traballo:

No texto a seguir escollín 30 exemplos de linguaxe figurada literal e convencional. Escollínas pola súa alta frecuencia de uso no discurso oral e escrito en español e en inglés, usando principalmente o *Longman Idioms Dictionary* (1998) para o inglés e os

-
- Están gramaticalmente fixados; normalmente non poden pasarse a pasiva ou poñelos en plural sen que perdan o seu significado idiomático.

Dende unha perspectiva cognitiva, un refrán é o produto dun sistema conceptual e está motivado por mecanismos cognitivos como a metáfora e metonimia, para as que os modelos culturais desempeñan unha función importante (Kövecses & Szabó 1996).

dicionarios de Buitrago (2002) e Seco (2004) para a fraseoloxía castelá. Teño interese polas unidades lingüísticas convencionais con sentido figurado que forman parte do sistema léxico das dúas linguas. O meu obxectivo é comentar as súas orixes metafóricas e metonímicas e debater sobre que estratexias de tradución nos permiten transmitilas axeitadamente, ademais de explicar se se traducen metaforicamente ou non na lingua meta. Os exemplos do 1 ao 15 son refráns e expresións idiomáticas en inglés (do 1 ao 5 son símbolos culturais xerais onde o enlace motivacional entre unha lectura literal e a figurada vén dado por un coñecemento semiótico do símbolo en cuestión, polo seu significado en sistemas de signos relevantes na cultura diferentes da lingua; do 6 ao 11 están relacionados con imaxes de animais en ambas as dúas linguas e do 12 ao 15 teñen o demo como referencia. Os exemplos do 16 ao 30 son españois).

2. A tradución de metáforas e metonimias do inglés ao español

Algunhas das unidades poliléxicas (exemplos do 1 ao 6) poden ser adscritas a obxectos físicos dunha cultura e comunidade específicas. Isto ocorre coa comida tradicional (as mazás nos exemplo 3 e 6), onde as diferenzas entre culturas nacionais poden xurdir.

Porén, algúns fenómenos culturais son comúns: dúas culturas posúen frasesmas coa cor negra simbolizando o mal ou a mala sorte (coma no exemplo 4). É un símbolo moi forte que denota sempre varios aspectos do concepto “malo”.

1. *A Catch 22 (situation)*. Esta expresión idiomática provén do título dun libro que trata sobre a Segunda Guerra Mundial escrito por Joseph Heller. O personaxe principal ten medo de que o maten e pretende facer crer aos oficiais militares que está tolo para non ter que pilotar nos ataques aéreos contra o inimigo. Mais os oficiais non o cren e ten que volver pilotar unha e outra vez. Esta é a situación *the Catch 22*, traducida nos dicionarios de español estándar como *círculo vicioso* (situación paradoxal). A metáfora estándar do inglés pérdese pero mantense o sentido. Dende unha perspectiva da adecuación da tradución, a expresión idiomática da L1 só se traduce á L2 por unha colocación. A idea de que é importante conservar o mesmo número de expresións idiomáticas do texto orixe no texto meta é utópica. Hai moitos exemplos prácticos coma este nos que simplemente non funciona. Os tradutores non se deben centrar na equivalencia formal, senón no texto en conxunto.
2. *Be eating somebody's dust* significa ter moito menos éxito nunha competición, nos deportes ou nos negocios ca outra persoa. A imaxe que transmite esta expresión é que unha persoa é coma un condutor de carreiras. Cando un coche choca contra outro nunha carreira, o segundo condutor vese forzado a conducir entre as nubes de po que produce o primeiro coche. A imaxe varía levemente en español, xa que no canto de comer, a xente morde o po, *morder el polvo*. As dúas expresións teñen un parecido semántico de base e os contextos nos que se usan reflicten o mesmo estado mental e emocional.
3. *As sure as (God made) little green apples (AmE)*. A mazá é unha froita que na linguaxe figurada convencional é recoñecida facilmente coma un símbolo

bíblico. Pero estes compoñentes semánticos sacros elimínanse neste frasea coa tradución ao español: *tan cierto como que dos y dos son cuatro, como que yo me llamo X* (Oxford Superlex). A expresión inglesa semella estar motivada polo coñecemento de que Deus é o creador do universo e das mazás en particular, a froita máis común e estereotipada dos países anglosaxóns.

4. *Somebody is not as black as he/ she is painted*. Esta anticuada expresión idiomática británica úsase para dicir de alguén que non é tan malo como a xente di. A maioría dos estudos das metáforas relacionadas coa cor posúen unha conexión coas emocións (Kövecses 1990), coa influencia da sinestesia (Ramachandran and Hubbard 2003) ou foron estudadas en textos literarios (Cazeaux 2002; Cacciari *et al.* 2004). O significado metafórico desta expresión desenvólvese a partir da asociación da escuridade co enfado, a depresión e a maldade. Segundo Barcelona (2000: 39-40), a metáfora “o negativo é a escuridade”, algo que funciona en ambas as dúas linguas, xorde a partir da xeneralización da metonimia “escuridade para estados negativos causados polo escuro”. A tradución ao español é case literal, *no es tan negro como lo pintan* pero aplícase normalmente a situacións e non a persoas (bardante o Demo), como no exemplo seguinte tirado da Internet: *¿Entonces el futuro es tan negro como lo pintan?*, ou *Is the future as black as it is painted?* en inglés. Outra tradución posible ao español é: *no es tan fiero el león como lo pintan*. Nela trócase a imaxe negativa común da cor negra por outra, a do león que se considera un animal potencialmente perigoso para a xente. Esta segunda alternativa úsase cunha persoa en particular e non con situacións. Existe unha similitude semántica moi alta entre as dúas traducións posibles, xa que se poden tratar como verdadeiros equivalentes debido a que comparten significados e características sintácticas e pragmáticas similares.
5. *Something makes my/your blood boil*. A metáfora usada neste caso é “o enfado é calor”. Esta expresión úsase no inglés oral para expresar que algo anoxa moito a alguén. A equivalencia en español é igual de apaixonada e, daquela, tradúcese literalmente: *hervir la sangre*. O enfado nestas expresións móstrase como moi grande e incontrolable. As dúas linguas usan a mesma metáfora baseada no corpo, indirectamente influenciada pola medicina tradicional pre-científica que se remonta á antigüidade clásica e que pasou ás crenzas populares dos pobos europeos, dende a Idade Media ata o século XVIII, co nome de “patoloxía dos humores”. O DRAE tamén recolle expresións sinónimas que son traducións factibles: *Hervir de ira* ou *hervir en cólera*, as cales son específicas da cultura.
6. *You can't compare apples and oranges (it's like comparing apples and oranges)*. Este refrán sen sentido figurado úsase para referirse a dúas cousas que son totalmente diferentes e que non deberían ser comparadas. A tradución ao español é *no se puede comparar las churras con las merinas*. As *churras* e as *merinas* son dous tipos de ovellas. A la da *churra* tradúcese ao inglés como *kempy wool*, segundo a IATE (“Inter Active Terminology for Europe”), a base de datos de tradución da UE, e *merina* aparece co mesmo nome na mesma

base de datos. Non é de estrañar que ambas as dúas palabras non teñan nos dicionarios bilingües estándar unha tradución inglesa, xa que reflicten unha especificidade cultural española a través da imaxe da la: a importancia que tivo para os Reis Católicos o comercio da la cos Países Baixos, do que recadaban impostos que usaron no novo reino que acababan de fundar, España. Tanto *churras* coma *merinas* son palabras con connotacións culturais que evocan asociacións co concepto da cultura tradicional de España. Daquela, a connotación cultural está baseada nos obxectos reais en si mesmos. Existe outra opción factible para traducir este refrán ao español coloquial, *no se puede comparar la velocidad con el tocino*, unidade que tamén expresa unha verdade universal (ou sabedoría popular) posto que non se pode comparar un obxecto físico, o touciño, co movemento, representado coa palabra velocidade. A semántica deste refrán ten unha forza ilocutiva de recomendación, xa que suxire como comportarse nunha situación na que se ten que comparar cousas diferentes. Proporciona un apoio moral para non facer tal comparación referíndose a unha proposición xeral que afirma xusto o contrario.

7. *As wise as an owl*. Este símil está relacionado coa crenza de que un bufo é un símbolo de intelixencia e sabedoría nas culturas occidentais e tamén, polo menos, no Xapón. O refrán equivalente en español cambia a imaxe por completo. Tradúcese por *más sabio que Salomón*, unha referencia intertextual obvia á Biblia. Cómpre subliñar que a Biblia era o único libro que posuían as familias europeas despois da invención da imprenta. Non é estraño que conxuntos fixados de palabras dela fosen transferidos ao léxico das linguas europeas coma o inglés e o español.
8. *A bird in the hand (is worth two in the bush)*. Este refrán úsase para dicir que é mellor conformarse con algo que tes que intentar conseguir algo mellor coa posibilidade de non logralo. A imaxe ten como referencia a cetrería medieval, onde un paxaro na man -o falcón- era de seguro moito mellor ca dous polas xestas -as presas-. En español aínda se torna máis hiperbólica, xa que os dous paxaros pasan a ser cen: *más vale pájaro en mano que ciento volando*, literalmente no inglés, *a bird in the hand is better than a hundred flying*. Segundo a páxina web <http://www.phrases.org.uk/meanings/64950.html>, a versión máis temperá do refrán inglés provén da Biblia e foi traducida ao inglés na versión de Wycliffe no ano 1382, malia os textos en latín recollérense dende o século XIII (*Ecclesiastes IX – A living dog is better than a dead lion*). As traducións alternativas que mencionaban explicitamente os paxaros na man aparecen máis tarde. O máis antigo destes casos aparece na obra de Hugh Rhodes (1530), *The boke of nurture of schoole of good manners*: “A byrd in hand – is worth ten flye at large”. Anos máis tarde, John Heywood, un compilador de refráns do século XVI, recollía outra versión na súa ambiciosa obra de 1546 titulada *A dialogue conteinyng the nomber in effect of all the prouerbes in the Englishe tongue*: “Better one byrde in hande than ten in the wood”.

9. *When the cat is away, the mice will play*. Este refrán significa que cando unha persoa que ten autoridade non está presente, aquelas que están baixo o seu mando poden gozar da súa liberdade. A tradución ao español é a seguinte: *cuando el gato no está, los ratones bailan*. Trátase dunha tradución case literal agás para o segundo verbo: os ratos andan noutra actividade ben agradable, o baile.
10. *(Like) a bull in a china shop*. Úsase para dicir de alguén que está a falar ou a se comportar de xeito maleducado ou dunha maneira demasiado directa, sen se decatar ou importarlle que poida molestar ou ofender a outras persoas. Esta expresión pasou ao español como: *como un elefante en una cacharrería*, cuxa tradución inversa ao inglés sería *like an elephant in a junk shop*, onde se cambia a imaxe pola dun animal tamén grande, a do elefante.
11. *Somebody swims around the bowl once and forgets who s/he is*. Esta graciosa expresión indica que alguén é parvo, comparando unha persoa cun peixiño de cores do que se supón que só se lembra das cousas durante tres segundos, o xusto para poder nadar no tanque onde está. Esta metáfora estándar non pode ser traducida con exactitude, posto que a imaxe non pode ser transferida ao español mediante a metáfora correspondente. Xa que logo, o tradutor debe optar por un equivalente funcional que explique o significado evitando a metáfora: *ser idiota, estúpido*, en inglés *be and idiot, stupid*. Existe outro sinónimo desta expresión no inglés: *to be slow on the uptake*, que se usa para expresar a falta de habilidade para a rápida comprensión de algo e cuxa metáfora conceptual é “entender é apreixar”, segundo a Teoría Cognitiva da Metáfora. A súa tradución ao español tamén se refire á comprensión: *ser duro de mollera*. Comparar a xente cun peixe é algo que está presente na expresión *there are plenty more fish in the sea*, que se usa no inglés oral para dicirlle a alguén que non se amole por non ter un amor correspondido, que axiña se atopa outra persoa. Esta idea pode reproducirse en español da seguinte maneira: a) Reducindo a metáfora ao sentido, xa que a xente logo realiza a conexión coa idea de que “a xente é peixe”, aínda que tamén se pode traducir o significado: *hay otras oportunidades/ personas que conocerás > there are other opportunities/ people you'll meet*; b) traducindo a metáfora estándar do inglés a unha metáfora estándar do español: *hay otros/muchos peces en el mar*. Esta segunda opción é o procedemento máis acaído xa que reproduce a mesma imaxe na lingua meta e os españois poden entender facilmente a metáfora “a xente é peixe” no sentido de que ambos os dous conceptos son igualmente comúns. A primeira opción, que traduce o sentido, perde o impacto pragmático e emotivo.
12. Hai un mangado de expresións relacionadas co Demo nos exemplos do 12 ao 15. Compárase a xente co Demo e coas súas malas calidades, coma tal, ter moi mal carácter etc., en expresións como *better the devil you know (than the devil you don't)* que se emprega para dicir que, aínda que a persoa coa que se trata sexa agora rabuda, é máis aquelado seguir relacionándose con ela que adoptar outra actitude que poida que sexa peor. Esta metáfora clíxé tradúcese para o

español cun equivalente funcional *más vale lo malo conocido que lo bueno por conocer*.

13. *The devil makes/ finds work for idle hands*, un proverbio anticuado que di que a xente, representada pola metonimia “as mans coas que traballa”, debería ter sempre traballo que facer, para non comezaren cousas que están mal ou non fan xeito. Este uso da metonimia en inglés e a súa recuperación está constringido por un corpo de experiencias sancionadas socialmente nunha comunidade específica de falantes, que colle a forma de crenzas sociais compartidas, neste caso, que os traballadores usan as mans para traballar. A tradución para o español perde o seu compoñente metonímico: *gente ociosa*, *malos pensamientos* [“Lazy people”, “bad thoughts”] ou *cuando el diablo no sabe que hacer, mata moscas con el rabo*, que conserva a imaxe tradicional do demo, rabo incluído [“When the devil does not know to do it kills flies with his tail”].
14. *Give the devil his due* emprégase para expresar que, a pesar de que non gusta ou que non se está de acordo con alguén, esa persoa fixo algo bo ou ten unha calidade boa. Esta expresión pode traducirse para o español cun equivalente próximo: *dar al César lo que es del César* [“render unto Caesar the things which are Caesar’s”] que se refire ao feito de que lle hai que dar a cada un o que é seu.
15. *There’ll be the devil (all) hell to pay* é un proverbio tamén caído en desuso, empregado para dicir que se terán moitos problemas se algo sucede, especialmente se alguén descobre o que un está a facer. Esta metáfora expresiva non sempre se mantén en español polo que os dicionarios estándar propoñen as seguintes alternativas: a) *tener problemas* [“have problems”]. Nin *devil* nin *hell*, conceptos ficticios e non-científicos, que son produtivos nunha linguaxe convencional e figurativa e coñecemento cultural compartido, se manteñen na tradución española; b) *armarse la gorda* é unha expresión coloquial no español da península cuxo significado explica o Centro Virtual Cervantes como segue: “En Andalucía llamaban *La Gorda* a la revolución que se estaba preparando contra Isabel II” e c) *armarse la de Dios es Cristo* é outra expresión coloquial do español actual cuxa orixe se refire ás disputas violentas nos primeiros concilios ecuménicos celebrados en Nicea, onde se discutiu a divindade e a natureza humana de Xesús.

3. Tradución de expresións metafóricas e metonímicas e refráns do español cara ao inglés

Todos os exemplos analizados abaixo son metáforas e metonimias que denotan emocións (fundamentalmente a ira, exemplos do 25 ao 30) en español e mostran como se conceptualizan na lingua meta, neste caso, na cultura anglo-americana. Tamén se analizan outros códigos culturais relacionados coa transmisión de emocións, que abranguen dende a relixión (no exemplo 17 onde as tradicións cristiás contribuíron ao desenvolvemento de símbolos coma o demo que son importantes na linguaxe convencional figurativa) ata as crenzas populares, os costumes e as tradicións étnicas

(como as corridas de touros no exemplo 19 ou diferentes crenzas do pobo como nos exemplos do 20 ao 24).

16. *A donde el corazón se inclina, el pie camina*. Este proverbio español refírese a que a xente anda á procura de lugares onde haxa amor e felicidade polo que se dirixen alí. Isto tradúcese en inglés como *home is where the heart is*. A equivalencia é moi aproximada xa que as metáforas en ambas as dúas linguas derivan do mesmo tema, o amor. Porén, a tradución inglesa perde o compoñente do movemento presente en “el corazón se inclina” e na segunda frase do proverbio español, “el pie camina”. A tradución inglesa tamén expresa unha idea xeral, unha regra que se pode aplicar ao comportamento social: é unha verdade ben coñecida e parte da vida social de tempos idos que a xente procuraba e procura o amor para formar un fogar.
17. *Como alma que lleva el Diablo*. Esta expresión úsase cando alguén vai, corre ou marcha ás présas porque está moi asustado, coma se o Demo fose atrás del. Tradúcese en inglés como *shoot out like a bat out of hell*. A imaxe da lingua fonte “alma” substitúese por outra imaxe establecida na lingua de chegada, un morcego, igualmente frecuente nese mesmo rexistro. Un dominio conceptual ficticio coma “Demo” aínda hoxe está vivo no español actual. A interpretación desta expresión baséase no coñecemento de certas ideas cristiás, segundo as cales o Demo se asusta e escapa da auga bieita.
18. *Comerse un marrón (pillar/ caerle a alguien un marrón)*. Esta recente expresión coloquial metonímica, que significa estar ensarillado nunha situación moi difícil, estendeuse rapidamente en español. Alberto Buitrago (2002: 127) no seu *Diccionario de dichos y frases hechas* propón unha explicación convincente relacionada coa historia e coa cultura española: durante o réxime de Franco, dábanlles aos prisioneiros políticos unha tarxeta marrón se permanecían detidos ou eran enviados ao cárcere. Isto explicaría claramente o uso do verbo metafórico “comer”. A tradución ao inglés é *to grin and bear it* que significa “aguantar algo que non nos agrada sen queixa ningunha”. Esta tradución reduce a metonimia do español ao seu significado, facéndoa comprensible para os falantes de lingua inglesa. Unha expresión relacionada é *pillar con el marrón* que se refire á cor marrón do papel que tiñan os contrabandistas para envolver as drogas ou outras mercadorías ilegais. Esta orixe metonímica mantense na tradución inglesa, mais alterando a imaxe, *to catch somebody red-handed* “pillar a alguén coas mans vermellas”, isto é, coas mans aínda manchadas co sangue do crime que acaba de cometer.
19. *Echarle a alguien un capote*. Esta expresión provén das corridas de touros e significa “axudar a alguén”. Este frasema cultural activa no nivel das imaxes un obxecto específico da comunidade española, o *capote*. Tradúcese como unha metonimia en inglés, *to give somebody a hand*. O *capote* cámbiase por unha imaxe diferente, “hand”. De novo, as mans, coma no exemplo 12, son unha metonimia para “axuda” xa que as mans están moi asociadas co traballo que a xente fai, para axudar, ademais de ser unha parte do corpo.

20. *A buen(a) hambre, no hay mal pan / pan duro (ni falta salsa a ninguno)*. Este proverbio e o seu sinónimo, *a falta de pan, buenas son tortas*, significa que temos que estar contentos co que temos e tradúcese ao inglés de moitas maneiras: a) *Beggars can't be choosers*; b) *For a good appetite there is no hard / bad bread*; c) *Hunger is good kitchen/ Hunger is the best sauce*. b) é unha interpretación literal. A tradución a) substitúe as imaxes da lingua fonte - *hambre* e *pan-* con outras imaxes establecidas da lingua inglesa, -*beggars* e *choosing-*. A tradución c) amén cambia parte do proverbio: o *pan duro* convértese en *kitchen* ou *sauce*. Esta última opción establece unha correlación coa versión completa do proverbio en español, indicada entre parénteses, que caeu en desuso e non se atopa nos textos actuais.
21. *Hierba mala nunca muere*. Literalmente traduciríase “bad weeds never die”. O significado real é que é moito máis difícil desfacerse das cousas malas ca das boas. Tradúcese en inglés de dúas maneiras distintas: a) *The devil looks after himself / his own*; b) *A bad penny always turns up* (E. Savaiano e L. Winget 2001). En ambos os dous casos a equivalencia está lonxe de ser precisa. Son bastante suaves e propias dunha clase media cultivada e perden o forte impacto emocional do orixinal español. O segundo equivalente en inglés contén un elemento, o penique, que é relevante dende o punto de vista da “cultura material”. Ten un interese lingüístico xa que desempeña funcións pragmáticas específicas, como por exemplo, as connotacións culturais.
22. *Las palabras se las lleva el viento*. Este dito de orixe latina (*verba volant, scripta manent*) emprégase cando en ocasións esquecemos o que dixemos ou acordamos, e suxire que é recomendable escribir o que é importante. A tradución estándar en inglés é *actions speak louder than words*. O proverbio inglés interprétase literalmente. Só significa que cando se fai algo (en relación cun problema), mellor que falar del é “falar” con feitos. A lingua de chegada non ten un significado metafórico neste caso.
23. *Mas se perdió en Cuba/ en la guerra*. Emprégase cando queremos consolar unha persoa que fracasou. Este proverbio refírese á grande perda que sufriu España cando tanto Cuba coma Filipinas obtiveron a independencia en 1898. Esta unidade figurativa e convencional denota un feito específico da cultura cuxo significado é único xa que se refire a un país, Cuba. Por razóns obvias, as traducións cara ao inglés só reteñen o sentido esencial de que se algo pasa non causará problemas graves: a) *it's not the end of the world*; b) *worse things happened at sea*. A primeira opción, que é moi común no inglés actual, emprégase normalmente en actos de fala coa función ilocutoria de “consello”, e a segunda refírese especificamente á disciplina severa á que estaban afeitos os mariñeiros ingleses e que actualmente non se practica.
24. *Tonto del haba/ del higo*. Esta expresión emprégase para expoñer a crenza do falante sobre a falta de intelixencia dunha persoa cunha función referencial. Tradúcese en inglés cunha metáfora distinta, *prize idiot*, de significado lixeiramente distinto: esa persoa prézase de ser idiota. As imaxes españolas

haba e *higo* denota que as froitas e as verduras non son moi apreciadas, xa que paradigmaticamente se refire ao que é simple ou inútil. Porén, non contén a imaxe meta de “orgullo” que achega o equivalente inglés, salientada en dicionarios bilingües estándar. Hai tamén outras traducións posibles que alteran o significado segundo o rexistro e que representan a mesma estrutura conceptual básica “ausencia de intelixencia, estupidez”: *to be as dumb as they come* é unha expresión coloquial, moi similar a *be daft as a brush* (inglés británico coloquial), traducidas ao español como *ser más tonto que Abundio* ou *que hecho de encargo* ou *que una mata de habas*. Abundio seica viviu en Córdoba a comezos do século XVIII e fíxose tristemente célebre por tratar de regar un terreo con moi pouca auga. Por último, aínda que non menos importantes, tamén hai expresións no español coloquial da península como *ser tonto del bote/ de capirote/ del culo* cuxos significados son “ser un completo idiota”.

Por último, pero non por iso menos importante, os proverbios e expresións finais (da 25 á 30) están relacionados coa ira en español. Corpas (1996: 192) clasifica estas unidades segundo o contexto da situación. O oínte reacciona de xeito negativo a unha certa situación ou expresión na súa quenda de conversa. O enunciado polo oínte ten valores semánticos que dependen do seu obxectivo comunicativo (manifestar un sentimento, unha orde etc.) e significado (ira, sorpresa, indiferenza, lamento etc.).

25. *Pasar de castaño oscuro*. Un falante fai uso desta expresión cando algo que é máis ou menos soportable se está convertendo en insoportable. Ten unha función expresiva e indica a sorpresa do falante perante o que está a suceder. Tradúcese ao inglés como *this is beyond a joke*. A imaxe está, xa que logo, cambiada: movémonos das cores da cultura española cara a un dominio diferente, os chistes. Moita xente insire un artigo indefinido entre castaño e escuro, pero a opción máis adecuada é sen el, segundo o *Diccionario Panhispánico de Dudas*.
26. *Tonto de capirote* expresa irritación (función expresiva) e úsase para reprocharlle algo a alguén (función conativa). Tradúcese por equivalentes funcionais que só reteñen o sentido: *to be an utter fool/ to be really stupid*. Os “capirotes” son un tipo de carapucha que usaba a xente presa pola Inquisición; vestíana tamén os nenos que eran uns fedellos na escola a xeito de castigo. Tamén os actores en obras de teatro que interpretaban o papel de parvos e os estudantes que non eran moi brillantes malia andaren no estudo.
27. *Tiene mucho morro*. Esta expresión coloquial é moi frecuente e significa que alguén é un atrevido e un cara lavada. Mostra enfado (función expresiva) e emprégase para convencer a alguén do punto de vista negativo que se ten sobre a mesma (función conativa). Tradúcese ao inglés polo seu sentido: *S/he has got a nerve*. Esta expresión española ten tamén outras imaxes alternativas: *tener mucha cara/ jeta/ hocico/ papo/ rostro*. A *jeta* é o fociño do porco [en

español “hocico”], mentres que *papo* é a moega dos paxaros e *cara*, e o seu sinónimo culto *rostro*, refírese á faciana das persoas.

28. *¡Habrás visto!* Expressa a sorpresa do falante, o enfado e a ira ao mesmo tempo cunha función expresiva. As súas traducións ao inglés perden o coñecemento metonímico: *Unbelievable! / What a nerve!*
29. *Pasarse de la raya* significa ir demasiado lonxe. O falante emprégao para reprocharlle algo a alguén (función conativa). Este proverbio debe ter a súa orixe nas corridas de touros: cando o picador se dirixe a un determinado lugar non pode pasar das liñas paralelas debuxadas no *ruedo*. A imaxe pérdese no inglés polo que esta expresión só retén o seu significado básico: “ir moi lonxe”.
30. *Mucho ruido y pocas nueces / all talk (and no action)*. A súa orixe refírese á ruidosa recollida das nozes que non tiñan moito froito no interior. O proverbio inglés *all talk (and no action)* úsase para dicir que alguén está sempre falando sobre o que fixo ou o que vai facer pero que, en realidade, nunca fai nada. Outra tradución posible é *Much ado about nothing*, da coñecida comedia shakespeareana traducida ao español usando este proverbio. Unha opción moi coloquial é *all mouth and no trousers* que, en inglés británico, significa “falar moito de sexo pero practicalo pouco”.

4. Conclusións

A linguaxe cotiá ten moitos miles de frases idiomáticas e refráns cuxas interpretacións figuradas non coinciden cos significados literais. As unidades figuradas convencionais expresan diferentes tipos de coñecemento acumulado a través do tempo nunha determinada lingua.

A análise contrastiva de trinta proverbios e expresións con significados figurados, frecuentes tanto en inglés coma en español, tentou amosar catro patróns que xorden cando se estuda a relación entre a linguaxe figurada, unidades pluriverbais (expresións e proverbios) e tradución:

- Primeiro, metáforas e metonimias mortas, orixinais, típicas e clichés teñen unha grande importancia no desenvolvemento do vocabulario idiomático. Moitos falantes non saben de onde proveñen as metáforas e as metonimias mais fan uso delas na lingua oral e na escrita para engadir énfase e condensar os principais puntos dun argumento ou dun tema.
- Segundo, en contra do estendido mito, a linguaxe idiomática retén moita da súa metaforicidade, como amosan os exemplos anteriores. Ademais, os refráns e ditos están vivos, son creativos e orixinais, en ocasións incluso teñen rima e móstranse reticentes a ser parafraseados. Isto explica por que son tan difíciles de traducir en moitas ocasións, se se desexa manter o seu valor metafórico e metonímico.
- Terceiro, os refráns e ditos metafóricos e metonímicos son capaces de dar un ton persoal, de marcar o estilo dun texto e de reflectir valores comúns e unha base cultural metafórica e metonímica común en varias linguas europeas, como a asociación do

negro cos estados emotivos negativos tanto na cultura inglesa coma na española, ou o feito de compartir a Biblia ou os refráns de orixe latina e as diferentes situacións da vida diaria.

- Cuarto, os dicionarios bilingües estándar e incluso os dicionarios fraseolóxicos inclúen a tradución de expresións idiomáticas mais os refráns aparecen ao chou.

En poucas palabras, cada cultura e cada persoa percibe, en ocasións, os mesmos refráns e expresións idiomáticas de xeito diferente, e o reflexo do individual no universal é un reto que desafía os tradutores. Polo tanto, non sempre é fácil traducir metáforas e metonimias na fraseoloxía, xa que o proceso abrangue diversas etapas, despois de identificalas no discurso: a) comprobar a súa relevancia para entender o texto meta; b) avaliar se a imaxe metafórica / metonímica se mantén ou se transforma no texto meta e c) decidir a mellor estratexia para interpretala no texto meta, perante un lector do texto meta tendo sempre presente as súas bases culturais. O tradutor ten que escoller entre o sentido ou a imaxe, combinándoa ou modificándoa, como intentaron mostrar os anteriores exemplos, dependendo dos factores contextuais e, asemade, da importancia da fraseoloxía metafórica ou metonímica dentro do discurso.

5. Referencias bibliográficas

- BUITRAGO, A. (2002): *Diccionario de dichos y frases hechas*. Madrid: Espasa.
- CACCIARI, C. *et al.* (2004): “When Color Names Are Used Metaphorically: The Role of Linguistic and Chromatic Information”, en *Metaphor and Symbol*, Vol. 19, nº. 3, pp. 169-190.
- CORPAS, G. (1996): *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- CAZEAUX, C. (2002): “Metaphor and the categorization of the senses”, en *Metaphor and symbolic activity*, nº17, vol. 1.
- DEIGNAN, A. (2005): *Metaphor and Corpus Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- GIBBS, R. (1994): *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- HEYWOOD, J. (1546): “A dialogue conteinyng the number in effect of all the prouerbes in the Englishe tongue”, en Bartlett, J. (comp) (1919): *Familiar Quotations: A collection of Passages, Phrases, and Proverbs traced to their Sources in Ancient and Modern Literature*. 10ª edición. Boston: Little, Brown, and Company.
- HUBBARD E. e RAMACHANDRAN V. (2003): “The Phenomenology of Synaesthesia”, en *Journal of Consciousness Studies*, vol. 10, nº 8, pp. 49-57(9).
- KÖVECSES, Z. (1990): *Emotion Concepts*. Berlin: Springer. Verlag.
- KÖVECSES, Z. e SZABÓ, P. (1996): “Idioms: A View from Cognitive Idioms: A View from Cognitive Semantics”, en *Applied Linguistics*, vol. 17 (3), pp. 326-355.
- LAKOFF, G. (1990) [1987]: *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- VV. AA. (1998): *Longman Idioms Dictionary*. London: Longman.

- RADDEN, G. (2000): “How metonymic are metaphors”, en Barcelona, A. (ed.): *Metaphor and metonymy at the crossroads: a cognitive perspective*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, pp. 93-108.
- RHODES, H. (1860-1890): *The boke of nurture of schoole of good manners, for men, servants and children with stans puer ad mensam*. John Childs and Sons.
- RICOEUR, P. (1980): *La metáfora viva* (versión española de Agustín Neira). Madrid: Europa.
- SAVAIANO, E. e WINGET, L. (2001): *2001 Spanish and English idioms*. Woodbury, New York: Barron Educational Series.
- SECO, M. (2004): *Diccionario fraseológico documentado del español actual, locuciones y modismos*. Madrid: Aguilar.
- ZULUAGA, A. (1980) : *Introducción al estudio de las expresiones fijas*, cap. IV, pp. 121-135. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Referencias electrónicas:

<http://www.phrases.org.uk/meanings/64950.html>. [Data de consulta: 07/05/08]